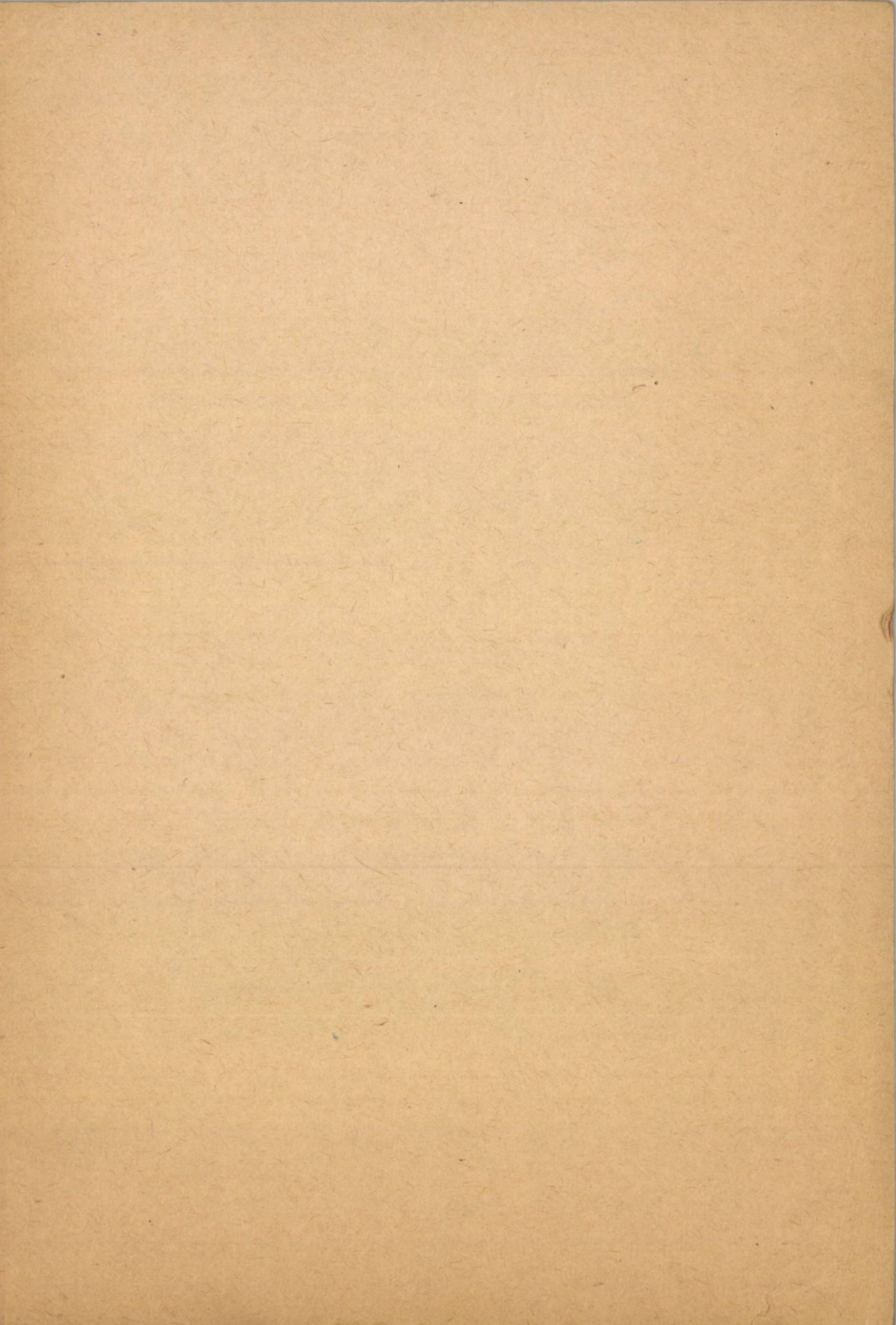

4
974
Acad. AL. GRAUR

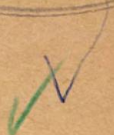
CUM SE STUDIAZĂ LIMBA LITERARĂ

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.
1 9 5 7

4
977

Acad. AL. GRAUR

CUM SE STUDIAZĂ LIMBA LITERARĂ

D

VERIFICAT

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.

1 9 5 7

Responsabil de carte : Emil Manu
Tehnoredactor : Z. Belindeanu
Corector : S. Diaconescu

**Dat la cules la 18. VIII. 1957. Bun de tipar :
22. VIII. 1957. Tiraj 550+50 ex. Hirtie semivelină
satinată 70×100/45 și hirtie cretată 70×100/84.**

Multă vreme la noi s-a dat o atenție foarte redusă studiilor de limbă literară. În general se atribuia cuvîntului *literar*, în expresia *limbă literară*, aceeași valoare ca și în *opere literare*, ceea ce ducea la ideea subînțeleasă că numai în lucrările beletristice se poate întîlni o exprimare îngrijită și demnă de atenție.

Pentru prima oară ni s-a atras atenția asupra acestei erori cînd am început să studiem lucrările lingviștilor sovietici, care dau o foarte mare importanță, în studiile lor, limbii literare contemporane. Prin aceasta însă ei nu înțeleg limba operelor artistice, ci în general limba îngrijită, corectă, conformă cu normele curente, și aceasta se găsește nu numai în operele scriitorilor, ci și în ale publiciștilor, ale oamenilor de știință, în textele juridice, administrative și așa mai departe. Primul care, la noi a adoptat și făcut cunoscut acest punct de vedere a fost acad. Iorgu Iordan (vezi *Studii și cercetări lingvistice*, 1954, nr. 1—2, p. 151—161; *Limba română*, 1954, nr. 6, p. 52—77). Această concepție, nouă pentru noi, s-a impus imediat și, după știința mea, nu este astăzi nici un lingvist român care să nu fie de acord cu limitele astfel fixate ale limbii literare.

Ar trebui să ne așteptăm deci ca, atunci cînd se studiază evoluția limbii literare și alte probleme legate de aceasta, să se pornească totdeauna de la definiția dată mai sus. Realitatea este însă alta. Foarte des lingviștii romîni uită în practică definiția teoretică și discută tot ca mai înainte, adică în așa fel ca și cum literară ar fi numai limba operelor artistice. De exemplu acad. Al. Rosetti, în *Gazeta literară* din 13 dec. 1956, spune clar că un cuvînt nu poate fi considerat literar decît din momentul cînd e întrebuintat de un scriitor.

Dintre problemele lingvistice în care părerile sînt împărțite după cum se ține minte sau se uită definiția limbii literare, mi-am propus să discut în acest articol patru, și anume :

1. Cînd apare limba literară în România?
2. Limba poeziei populare este literară?
3. Baza dialectală a limbii romîne literare.
4. Cum se studiază la noi limba literară.

*

Prima problemă, aceea a datei la care a apărut limba noastră literată, a suscitât cele mai aprinse discuții, pe de o parte în revistele lingvistice și în periodicele de cultură generală, pe de altă parte în ședințe organizate de Facultatea de filologie din București, cu participarea facultăților de filologie din Cluj și Iași, a Institutului de limba rusă „Maxim Gorki“, a Institutului pedagogic din București, a Institutului de lingvistică din București și a Societății de științe istorice și filologice. S-au emis acolo o serie de argumente care tindeau să dovedească că limba română literară este o creație recentă sau chiar foarte recentă.

S-a susținut de exemplu că nu se poate vorbi de o limbă literară atîta timp cît nu s-au dezvoltat toate stilurile limbii, și unii au pretins că în romînește, acum două-trei sute de ani, nu exista decît un singur stil, deoarece majoritatea publicațiilor erau bisericești. Afirmatia a putut fi ușor răsturnată: lăsînd la o parte limba cronicarilor și a administrației, ajunge să arătăm că chiar în unele opere religioase apar mai multe stiluri, lucru demonstrat cu exemple clare de prof. J. Byck.

Dar în principiu este oare just să legăm apariția limbii literare de existența tuturor stilurilor? În primul rînd trebuie să ne întrebăm ce înseamnă *toate* stilurile. Desigur, astăzi există mai multe stiluri decît acum trei sute de ani. Dar putem fi siguri că în viitoarele decenii nu vor mai apărea și alte stiluri? Dacă va fi așa, ar însemna că nici astăzi nu avem încă o limbă literară, și nu numai noi, ci nici celelalte popoare.

În afara de aceasta: se știe că vestita epopee veche franceză *La Chanson de Roland* a fost compusă în stilul epic. Pe atunci limba franceză nu avea încă toate stilurile pe care le are azi, deci, conform teoriei discutate aici, nu exista încă o limbă franceză literară. Dar atunci al cui era stilul epic? Desigur nu al limbii franceze neliterare.

Mi se pare însă clar că cei care condiționează prezența limbii literare de existența tuturor stilurilor se gîndesc la stilurile „literare“, adică la cele folosite în literatură, prin urmare uită că limba literară nu este numai limba literaturii artistice.

Apariția limbii literare nu poate fi condiționată nici de formarea limbii naționale, cum s-a pretins uneori. De exemplu acad. Iorgu Iordan scrie în *Limba romînă*, 1954, nr. 6, p. 67, că „Varianta literară a unei limbi se ivește odată cu nașterea națiunii sau, mai precis, începuturile limbii literare sînt legate de începuturile transformării poporului în națiune.“ Argumentul este că înainte de existența limbii naționale avem de-a face cu dialecte (sau chiar cu graiuri!) literare, căci dialectele nu se unifică decît în cadrul limbii naționale. Pe lîngă ideea — de care nu mă pot apăra — că se confundă limba națională cu limba literară, găsim aici o serie de afirmații, explicite sau implicite, care mi se par eronate.

Se știe că dialectele nu se unifică numai în capitalism. Elemente de unificare apar cu mult înainte, chiar din orînduirea gentilică. Mai pe urmă, în Grecia, încă din secolul al IV-lea înainte erei noastre, dialectele s-au unificat și s-a creat o limbă comună, iar literatura scrisă în secolele următoare nu mai are aspect dialectal decît pentru a marca unele genuri.

Prin urmare, dacă totul e ca limba să fie unificată, ar trebui să spunem că Lucian din Samosata scrie în limba greacă literară, pe cînd Platon, nu. La fel se poate arăta că și în Italia antică dialectele au dispărut destul de repede, ajungîndu-se la o limbă latină unitară.

Se poate spune însă că în capitalism dialectele dispar cu totul? Bine înțeles că nu. Chiar dacă am admite — greșit după părerea mea, cum voi arăta mai departe — că limba noastră nu are dialecte, nu putem susține același lucru pentru celelalte limbi europene actuale. Ar urma deci să tăgăduim existența unei limbi literare pentru Anglia, Franța, Italia, Germania, ceea ce ar fi o absurditate.

Dar poate cînd se vorbește de dispariția dialectelor nu se înțelege decît încetarea folosirii unor particularități dialectale în operele artistice? Atunci ar trebui să spunem că cei mai mari scriitori ai noștri, Creangă, Caragiale și chiar Sadoveanu folosesc o limbă neliterară, și deci ar urma din nou să admitem că nici azi nu avem o limbă literară.

Dacă în limba literară pătrund (cu măsură) elemente dialectale, aceasta nu poate constitui decît o îmbogățire a limbii literare, și nu e nici un motiv să afirmăm că ea nu există încă. Ni se spune că în secolul al XVIII-lea (ba chiar în al XIX-lea) nu avem încă o limbă literară, ci numai dialecte literare, deoarece între scriitorii moldoveni și cei munteni constatăm diferențe. Problema de a stabili ce este o limbă și ce e un dialect este deosebit de spinoasă, dar nu văd de ce am amesteca-o aici. Discutăm dacă avem de-a face cu o exprimare literară sau nu. Vom spune deci că *Nibelungenlied* este redactat într-o frumoasă limbă germană literară, indiferent de faptul că, în afară de germana de sus, exista concomitent și germana de jos. Prin urmare problema noastră principală, în cazul de față, este: ce e literar și ce nu e literar, și putem să trecem cu vederea întrebarea dacă idiomul cu pricina e răspîdit pe întregul teritoriu al țării sau nu.

Se pretinde că, dacă două dialecte ale aceleași limbi au întrebuințare literară, nu există limbă literară. Dacă deci, printr-o întîmplare oarecare: cataclism natural, exterminare, asimilare etc., unul dintre cele două dialecte încetează de a fi întrebuințat, ar urma ca automat celălalt să se transforme de-abia atunci în limbă literară, deși în structura lui nu a intervenit absolut nimic nou. Aceasta arată, cred, cît de formal este pusă problema.

Există însă un aspect și mai curios. Mai toți specialiștii noștri în limba romînă susțin — greșit, după părerea mea — că aromîna, megleno-romîna și istroromîna sînt dialecte ale limbii romîne și nu au devenit încă limbi romanice independente, deci pe teritoriul țării noastre se vorbește nu limba romînă, ci dialectul dacoromîn al limbii romîne. Urmează de aici că noi nu avem o limbă literară, ci numai un dialect literar?

Aceasta ar rezulta în mod logic din atitudinea adoptată de autori pomeniți. Totuși nimeni nu trage această concluzie. Majoritatea lingviștilor noștri înțeleg, conștient sau nu, că felul nostru de a vorbi și de a scrie trebuie impus aromînilor și celorlalți romîni din sudul Dunării, ca normă oficială. Și pentru a putea susține că în patria noastră nu se vorbește

limba română, ci dialectul dacoromîn, romaniştii noştri sînt siliţi să admită că în Muntenia, Moldova, Transilvania nu avem dialecte, ci graiuri. Într-adevăr, un dialect nu se poate împărţi, la rîndul lui, în dialecte. Limba noastră „nu are şi nu a avut dialecte“, afirmă acad. Iorgu Iordan (art. cit. din *Limba română*, p. 73). Atunci cum mai putem vorbi de dialecte literare ale dacoromînei?

De fapt, limba română literară este de multă vreme destul de unitară, iar diferenţele se reduc de multe ori la fonetică, domeniu de mai mică importanţă, dar considerat ca esenţial de neogramatici şi de mulţi dintre lingviştii noştri actuali. Dacă un lingvist al nostru pronunţă *ruşine*, putem afirma că vorbeşte neliterar, cînd dă cea mai mare atenţie vocabularului şi structurii gramaticale?

Ceea ce înşală pe mulţi specialişti ai noştri este convingerea, nemărturisită şi poate chiar ignorată de ei înşişi, că felul nostru de a fi este fără cusur, modelul cu care trebuie să concorde tot ce este recomandabil, iar tot ce în trecut a fost deosebit este condamnat. Aceşti autori confruntă limba literară actuală, care are mai multe stiluri, mai puţine diferenţe dialectale şi unele forme evolute, cu limba de acum trei, patru sute de ani, care avea mai puţine stiluri, mai multe diferenţe dialectale şi unele forme mai vechi, şi conchid că, deoarece limba din secolul al XVI-lea diferă de cea de azi, ea nu avea încă un aspect literar. Trebuie să spunem însă că normele actuale ale limbii romîne mai lasă loc pentru forme duble; dicţionarul ortoepic admite unele variante de pronunţare, morfologia permite unele dublete, prin urmare nici pînă astăzi nu s-au eliminat toate inconsecvenţele şi toate ezităările. Limba noastră se va mai transforma, şi peste un timp se va putea arăta că cutare formă curentă astăzi a devenit învechită. Şi variantele dialectale se vor mai împuţina. Ar urma deci să spunem că nici limba de astăzi nu este literară. Adevărul este că nu trebuie să privim limba literară ca ceva fix şi imuabil.

Mult mai gravă este eroarea pe care o fac unii susţinînd că nu se poate vorbi de o limbă literară pînă la ascensiunea burgheziei, pînă la crearea naţiunilor sau chiar pînă la apariţia statelor, adică, în ce priveşte limba română, pînă la 1859. „Moldova, Muntenia şi Transilvania alcătuiau atunci organizaţii politice separate unele de altele, fapt care... a împiedicat, împreună cu alte cauze, formarea unei limbi naţionale şi a varietăţii ei literare“ (Iorgu Iordan, art. cit., p. 69). Se ştie însă că încă din antichitate au existat limbi literare, fără să fi existat naţiuni. Nu numai că *Eneida* lui Virgiliu este un model de limbă literară, dar şi textele juridice, administrative, ştiinţifice contemporane cu ea erau scrise într-o bună limbă literară. Cu statul, problema se pune altfel. State există de la destrămarea comunei primitive, nu din orînduirea capitalistă sau de la 1859. E vorba poate de state unificate? În cazul acesta ar trebui să aşteptăm, pentru limba română, pînă în 1919, cînd şi Transilvania a intrat în componenţa statului român. Ba ar trebui chiar să admitem că între 1940 şi 1944 limba română a suferit o eclipsă, pentru că în acest timp o parte a romînilor din Transilvania a trecut în componenţa statului maghiar. Ce împiedică oare pe englezi şi pe americani

de a avea o singură limbă literară, cu toate că aparțin unor state diferite? Faptul că o parte dintre vorbitorii limbii germane formează statul austriac și alții sînt cetățeni elvețieni sau romîni nu scade cu nimic dreptul germanilor de a fi mîndri de limba lor literară. Tot astfel faptul că statul cehoslovac cuprinde populații care au două limbi literare, ceha și slovacă, nu le diminuează cu nimic pe acestea.

Partea gravă a problemei este propagarea ideii că o națiune care nu dispune de propriul său stat nu are dreptul la o limbă literară, prin urmare se justifică purtarea imperialiștilor care interzic uzul limbii materne în școlile popoarelor subjugate.

În sfîrșit, unii susțin că putem vorbi de limbă literară numai din momentul cînd apare literatura scrisă sau chiar cînd apare scrierea. Cei mai mulți specialiști în limba romînă socotesc că limba noastră literară apare în secolul al XVI-lea, pentru că de atunci datează primele texte tipărite în limba romînă. Se uită deci că definiția citată la începutul acestei comunicări nu vorbește și pe drept cuvînt, nimic de scriere. Și-ar putea cineva permite să afirme că *Iliada* și *Odiseia* sînt compuse într-o limbă neliterară? Se știe că aceste epopei, care se numără printre principalele capodopere ale literaturii mondiale, au circulat multă vreme în tradiție orală, înainte de a fi fost scrise. Nu putem crede nici că limba lor a devenit literară de-abia cînd au fost scrise. Desigur, apariția scrierii a consolidat limba literară și a ajutat la dezvoltarea ei, dar nu a fost indispensabilă pentru ca să apară limba literară. Cu atît mai greșită este ideea că limba literară nu poate exista fără tipar.

Pe de altă parte sîntem cu toții de acord că limba pe care o folosim în conferințe rostite, în cursuri, și chiar, pentru mulți dintre noi, în conversații, este literară, deși nu este scrisă. În schimb există texte scrise care nu pot avea nicidecum pretenția de a se numi literare.

Din cele arătate pînă aici se poate întrevădea care este poziția mea în problema discutată. Cred că nu putem limita limba literară la textele tipărite, și nici măcar la cele scrise¹⁾. Din momentul în care există o literatură orală, trebuie să socotim că există și o limbă literară. Mulți dintre lingviștii noștri consideră însă că literatura populară este compusă într-o limbă neliterară. Cu atingerea acestei chestiuni trecem la punctul al doilea al articolului.

Și în această privință cred că eroarea colegilor mei se explică prin faptul că nu fac distincția necesară între limba literară contemporană și limba literară veche. Se pornește de la normele actuale ale limbii romîne, luate ca ceva desăvîrșit și definitiv, și tot ce nu se potrivește cu acest calapod este declarat neliterar. În felul acesta se înțelege că nu mai poate fi vorba de o limbă literară acum cîteva sute de ani, și mai

¹⁾ „Limba cultivată și literară se găsește peste tot, urcînd poate chiar pînă la originea graiului și în orice caz cu foarte mult înaintea scrierii” (Marcel Cohen, *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956, p. 94).

cu seamă de o limbă literară în care să fi fost compuse producțiile artistice populare din vremea aceea. De exemplu prof. J. Byck, în *Gazeta literară* din 18 octombrie 1955, socotește că limba literară se definește prin corectitudinea ei „din punctul de vedere al normelor stabilite și acceptate printr-un consimțământ, tăcut sau exprimat, în orice caz manifestat în scriere sau în vorbire de o colectivitate”. Oare limba în care s-a compus *Iliada* sau *Miorița* nu respectă normele stabilite de colectivitatea în care au apărut aceste celebre opere literare? Ceea ce *Miorița* nu respectă este sistemul de norme stabilit de lingviștii noștri de azi. Mai departe prof. J. Byck arată că *La Chanson de Roland* „nu e compusă în limba franceză literară, ci într-un dialect care nu stă la baza limbii literare” (adică, mai limpede, limba franceză literară actuală are ca bază alt dialect francez decât cel în care a fost redactată epopeea pomenită, dar nu avem nici un motiv să proiectăm normele actuale ale limbii franceze asupra producțiilor din trecut); apoi, reproducând câteva fragmente de poezii populare din diverse regiuni, întreabă „care din graiurile prezentate aci poate fi considerat ca punct de plecare al limbii literare românești?”, iar răspunsul e că niciunul. Dar pentru a aprecia dacă o manifestare literară din trecut folosește o limbă literară, este oare indispensabil să cercetăm dacă stă în anumite raporturi cu limba literară actuală?

După mine, acest fel de a privi lucrurile este cu totul greșit. Calapoade eterne nu există în limbă, după cum nu există nici în alte fenomene. Dacă socotim că limba literară este un aspect îngrijit, normat, al limbii comune, atunci trebuie să ne întrebăm: în raport cu care alt aspect îl apreciem pe acesta, în raport cu un aspect anterior, sau cu unul simultan al aceleiași limbi? Răspunsul nu poate fi decât unul: numim limbă literară un aspect al limbii considerat în raport cu alte aspecte simultane ale aceleiași limbi. Când există mai multe stiluri, cel mai îngrijit dintre ele trebuie numit literar.

Se poate oare susține că o colectivitate care dispune de o literatură populară cunoaște un singur stil în limbă? Evident că nu. Limba literaturii populare nu este și nu a fost niciodată identică cu limba obișnuită în conversații. Desigur, astăzi există mulți oameni care vorbesc „literar”, adică, mai mult sau mai puțin așa cum se scrie corect. Dar pe vremea când încă nu era tipar, și mai ales când nu era scriere, nu exista o limbă literară folosită în conversație. Limba în care erau compuse operele artistice orale (poezia populară și chiar basmele) diferea de cea a conversației, era mai îngrijită decât aceasta din urmă, folosea unele clișee specifice, urma anumite norme care-i confereau superioritate asupra limbii conversației. Deci era o limbă literară.

Desigur, nu avem mijlocul să punem față în față o pagină de literatură populară românească din secolul al XV-lea și un fragment de conversație din aceeași vreme, pentru a sublinia diferențele dintre ele. Poeziile populare pe care le avem la dispoziție sînt, în unele cazuri, foarte vechi, dar nu putem ști exact nici când au fost compuse, nici, mai ales, când au fost fixate în forma în care ni se prezintă nouă. Este totuși aproape sigur că limba în care sînt compuse nu a fost niciodată între-

buintată în conversație, și lucrul se poate dovedi ușor cu ajutorul primului exemplu luat la întîmplare :

Joi dă dimineață,
Pă rouă, pă ceață,
Vreme turburată
Piste lumea toată !
Plimbă-mi-să poartă
D-o babă bătrînă
Cu doi dinți-n gură,
Cu ia dă sîrmă
Cu briu dă lînă,
Dă păr dă cămilă,
Dîn cîrji cîrjîind,
Dîn ochi ea plîngîind,
Dîn gură-ntrebîind
Pă cine-ntîlnîind :
Cine mi-a văzut,
Pă drum ori pă cîmp,
D-un voinic trecînd ?...

(Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, vol. I, partea a II-a, p. 1230).

Să nu ținem seama de faptul că apar, în textul citat, pronunțări regionale ca *dă*, *piste*, că la *briu* nu este notat articolul (care de fapt nici nu se pronunță) și să recunoaștem că niciodată nu s-a vorbit în felul acesta. Formula *d-o babă*, *d-un voinic* este specifică literaturii populare, ca și întorsăturile *plimbă-mi-se poartă* și *din cîrji cîrjîind*.

Dacă o astfel de producție exista în secolul al XV-lea — și nu avem nici un motiv să ne îndoim că exista — limba ei nu se putea pune în opoziție decît cu cea a conversației și, în comparație cu aceasta din urmă, ea nu putea fi decît o limbă literară în toată puterea cuvîntului, valabilă pentru epoca respectivă.

Se înțelege că nu putea fi vorba de la început de o limbă literară prea șlefuită, în genul celei de azi, ci de una rudimentară, săracă, nedezvoltată, puțin deosebită de limba vorbită, dar conformă cu posibilitățile publicului de atunci. Dar faptul că în multe privințe era diferită de limba literară de astăzi nu o împiedica de a fi literară, așa cum nici limba literară actuală nu-și pierde calitatea pentru noi, cu toate că limba care se va folosi peste o sută de ani va fi superioară celei de azi.

Apariția scrierii, apoi și mai mult a tiparului au adus perfecționarea și răspîndirea limbii literare, au făcut-o uneori să fie destul de deosebită de limba vorbită. Dar posibilitățile din ce în ce mai mari de difuzare (presa, radioul, cinematograful) și prestigiul literaturii, al științelor fac ca limba literară să aibă tot mai mare influență asupra limbii vorbite (deși nici aceasta din urmă nu este fără influență asupra celei dintîi). Se poate spune că limba literară de azi este mult superioară celei de acum patru sute de ani și cu atît mai mult celei de acum opt sute; dar ea nu s-a născut nici acum patru sute, nici acum opt sute de ani, și nu a ajuns la desăvîrșire nici azi, după cum nu va ajunge nici peste o sută de ani: se perfecționează mereu, fără a ajunge să fie vreodată perfectă. Dar va avea un sfîrșit, adus tocmai de întărirea ei

continuă: cînd în uzajul general va fi eliminată limba neliterară, adică atunci cînd limba literară va fi general folosită, ea nu va mai putea fi numită *literară*, deoarece nu va mai putea fi opusă limbii neliterare. Ea va fi numită atunci pur și simplu limbă (vor subzista, bine înțeles, diverse stiluri ale acestei limbi).

Dar aș vrea să pun problema în principiu a folosirii unei limbi neliterare în literatură. Cred că despre așa ceva nu poate fi vorba. Mă văd adesea silit să atrag atenția că limba literară nu este numai limba literaturii artistice, ci depășește cu mult granițele acesteia. Dar trebuie să adaug că limba literaturii artistice este totdeauna literară. O operă de valoare nu poate fi scrisă într-o limbă neîngrijită. Se insistă mult asupra faptului că scriitorii folosesc, pentru a-și caracteriza personajele, expresii populare, regionale și chiar greșite. Pentru literatura noastră, ajunge să ne gîndim la Caragiale. Se înțelege că nu este vorba de o transcriere mecanică a graiului personajelor, așa cum ar putea să o facă orice om lipsit de talent, dacă ar fi înarmat cu un magnetofon. Prof. J. Byck, în articolul citat, susține că „poveștirile lui Creangă nu se pot cita ca modele de limbă literară, fiindcă într-însele abundă regionalismele și creațiile personale (?)” Atunci cum se explică faptul că citatele din Creangă sînt atît de frecvente în *Gramatica* normativă a Academiei R.P.R. și în *Dicționarul* normativ al aceleiași Academii? Scriitorul valorifică în mod artistic elementele împrumutate din limba neliterară, și chiar prin aceasta le dă o valoare literară.

Dar chiar cine nu e de acord cu mine asupra ideilor exprimate în alineatul precedent nu poate scoate din aceasta un argument împotriva caracterului literar al operelor artistice orale dintr-o perioadă mai veche.

Procedeul folosirii formelor dialectale, greșite etc. nu poate fi aplicat oricînd, trebuie să existe întîi o limbă literară a conversației, pentru ca formele neliterare să te izbească, să poată caracteriza un personaj. Iar o limbă literară a conversației nu poate exista decît după ce limba literară scrisă (și mai ales tipărită) capătă o mare răspîndire. De aceea personajele nu sînt niciodată caracterizate prin particularități de vorbire nici în epopeile homerice, nici în *Chanson de Roland*, în *Nibelungenlied*, în *Edda* sau în *Cintecul despre oastea lui Igor*. Diferențe de vorbire existau, fără nici o îndoială, dar trăsăturile care aparțineau limbii conversației nu aveau cum să fie valorificate în limba literară; cum nici unul dintre personaje nu vorbea literar în realitate, autorul era obligat să traducă în limba literară toate felurile de a vorbi.

În tragedia greacă antică se foloseau două dialecte, cel atic și cel dorian, însă nu pentru a caracteriza personajele, ci pentru a diferenția dialogul de cor. În teatrul vechi indian se foloseau diferite dialecte și chiar limbi pentru a marca clasele sociale cărora aparțineau personajele; dar nu se putea face în felul acesta o distincție între indivizi. În afară de aceasta, trebuie să subliniez ceva mai important: nici în greacă, nici în indiană nu e vorba de elemente neliterare, ci se folosesc mai multe dialecte sau limbi care toate sînt literare. Pentru a se ajunge la personaje caracterizate prin limba lor „vulgară”, trebuie să mergem pînă la *Satiriconul* lui Petronius, operă a unui scriitor rafinat, aparținînd unei

societăți caracterizate între altele prin folosirea în conversație a unei limbi literare pretențioase.

Se înțelege deci că din folosirea în literatură a cuvintelor și expresiilor vulgare, regionale, greșite nu se poate face un argument pentru a dovedi că într-o perioadă mai veche limba literaturii populare era nelițerară. Astăzi situația este mult mai complexă, deoarece, în afara literaturii populare, există nu numai literatura cultă, cu numeroasele ei stiluri, ci și stilul științific, publicistic, administrativ etc. și mai ales există limba literară vorbită. De aceea, dacă examinăm astăzi o poezie populară, constatăm nu numai unele asemănări cu limba literară și unele deosebiri față de limba „populară”, ci și asemănări cu cea de a doua și deosebiri față de prima. Iată de ce astăzi poate părea curios să se afirme că literatura populară este compusă într-o limbă literară. Literatura populară în dialectele care nu stau la baza limbii naționale are caracter dialectal, iar literatura populară în dialectul care stă la baza limbii naționale are caracter vulgar, pentru că admite și acele trăsături dialectale care n-au devenit naționale și nu mai apar decît în gura oamenilor incultî (despre aceasta voi vorbi mai departe).

Dintre diferitele aspecte (populare sau culte, orale sau scrise) ale limbii literare mai vechi, unul s-a ridicat la rangul de limbă literară unică, confundat apoi din ce în ce mai mult cu limba națională, iar tot ce nu corespunde cu normele adoptate de oamenii culți din toată țara pierde treptat dreptul de a fi considerat literar.

Cu aceasta ajungem la cel de al treilea punct al expunerii, anume la problema bazei dialectale a limbii romîne literare.

Este un lucru lămurit astăzi și admis de toată lumea că în perioada unificării limbilor moderne, la baza limbii literare, și deci a celei naționale, stă peste tot un dialect, acel dialect care, pentru diverse motive, a căpătat un prestigiu mai mare și răspindire mai largă.

Știm de asemenea că în istoria societății există perioade în care predomină tendința de diversificare a limbilor (orînduirea primitivă și feudalismul), și perioade în care predomină tendința de unificare (sclavagismul, capitalismul și socialismul). În feudalism, fărîmîțarea societății, barierele ridicate de seniori și mai ales legarea țaranului de pămînt duc la diferențierea limbilor comune pentru întregul popor, care se prefac într-o puzderie de dialecte neasemănătoare unul cu altul. Burghazia, avînd nevoie de o piață națională, a împins la unificarea limbii, fără să se ajungă însă nicăieri la suprimarea totală a dialectelor. În socialism, procesul de unificare se adîncește și se va ajunge cu încetul ca toată națiunea să vorbească același idiom.

Pe cînd însă în capitalism unificarea se face în chip spontan, în mare parte inconștient, clasa muncitoare, venită la putere, creează conștient condițiile pentru unificarea rapidă și radicală a limbii. În Uniunea Sovietică, pentru populațiile care n-au cunoscut regimul burghez, s-a

ales dialectul cel mai potrivit, și acela a fost promovat ca bază a limbii literare. Unificarea limbii este considerată ca o operă de interes național. Am avut ocazia să asist la Congresul de unificare a limbii chineze, la Pekin, în octombrie 1955. Limba chineză cuprinde numeroase dialecte, adesea foarte diferite unul de altul. Multe dintre ele au fost pînă acuma folosite în literatură și în învățămînt. În interesul unificării cît mai neîntîrziată a limbii naționale, scriitorii, profesorii, ziariștii, artiștii care au scris sau au vorbit pînă acum în alte dialecte decît cel de la Pekin și-au luat angajamentul solemn de a adopta imediat acest din urmă dialect, recunoscut ca bază a limbii chineze literare unificate.

La noi lucrurile s-au petrecut ca și în alte părți: un dialect, cel muntenesc, a obținut înțietatea, la început grație primelor noastre tipărituri, realizate de Coresi în regiunea Tirgoviște-Brașov, mai tîrziu, grație prestigiului cîștigat de București, orașul cel mai mare și apoi capitala țării unite. Moldovenii și ardelenii s-au conformat din ce în ce mai mult normei literare stabilite pe baza dialectului muntean. În ultimele decenii, unificarea limbii noastre s-a accentuat simțitor. În orice localitate de provincie se pot găsi numeroase persoane băștinașe care vorbesc limba literară.

În ultimii ani, tendința naturală de generalizare a limbii literare a găsit un ajutor prețios în lucrările lingviștilor noștri: dicționarul ortografic și dicționarul ortoepic, gramatica normativă, dicționarul limbii literare contemporane stabilesc pronunțarea și scrierea corectă, sensurile și întorsăturile recomandabile, acolo unde există ezitări. În felul acesta se pot mai repede elimina variantele inutile și greșelile.

S-au auzit și unele voci care n-au fost în totul de acord cu aceste lucrări. S-a pretins că introducerea normelor răpește scriitorilor posibilitatea de a-și colora scrierile cu expresii locale. Se înțelege că această afirmație este falsă: nici un lingvist nu a avut pretenția de a învăța pe marii scriitori cum să scrie, și nimeni nu-i împiedică să-și coloreze textul, acolo unde se simte nevoia, cu regionalisme, arhaisme, neologisme și chiar cu forme greșite, dacă acestea contribuie la realizarea artistică a operei. Limba literară nu e tot una cu limba scriitorilor. Limba literară are tot interesul să elimine treptat tot ce este limitat la anumite granițe înguste în interiorul țării, fără să țină seama de pretențiile sentimentale ale cutărei sau cutărei regiuni. Unicul rezultat pe care-l poate avea promovarea spiritului de bisericuță regională este întîrzierea unificării limbii, în dauna culturii naționale.

Iată că acum acest spirit de bisericuță răbufnește din nou, de astă dată printre lingviști, cu ocazia discuțiilor asupra limbii literare. Primul atac a fost declanșat cu oarecare timiditate de lingviștii moldoveni (G. Istrati) cu ocazia dezbatărilor de la Facultatea de filologie din București. El a fost reluat sub o formă mai impetuoasă la sesiunea Academiei R.P.R. din vara anului 1956, și de astă dată s-au asociat și unii lingviști transilvăneni. Cu mirare am văzut printre ei pe acad. Em. Petrovici, care susținuse cu multă tărie ideea înțietății graiului bucureștean la alcătuirea lucrărilor normative.

Pentru a demonstra că celelalte regiuni sînt tot atît de îndreptăţite să constituie baza limbii literare, se aduc două argumente principale : 1. Cei mai mari scriitori ai noştri au fost mai toţi moldoveni. 2. Limba noastră nu are, sau n-a avut pînă de curînd dialecte.

Este foarte adevărat că mulţi dintre marii noştri scriitori au fost şi sînt moldoveni. Şi iarăşi este foarte adevărat că în operele lor se găsesc unele cuvinte şi forme gramaticale specifice pentru Moldova. Dar nu e mai puţin adevărat că în liniile mari ale scrisului lor toţi aceşti scriitori s-au conformat şi se conformă normelor curente ale limbii literare, bazate în esenţă pe tradiţia primelor noastre texte. Cum s-ar putea explica altfel, pentru a lua un exemplu, folosirea perfectului simplu în operele autorilor moldoveni, cînd acest timp este necunoscut în vorbirea moldovenească ? Se ştie apoi că C. Negruzzi, în ediţiile ulterioare ale operei sale, a părăsit multe detalii moldoveneşti din primele ediţii, înlocuindu-le cu corespondentele lor munteneşti, şi aceasta tocmai pentru a contribui la consolidarea limbii literare. În sfîrşit, sînt silit să mai aduc încă o dată aminte că limba scriitorilor nu e tot una cu limba literară, şi că aceasta din urmă nu este influenţată numai de scriitori, ci şi de alte categorii de cetăţeni, care nu sînt în majoritate moldoveni.

Nu vreau să mă opresc asupra raportului dintre tradiţiile literaturii populare şi textele tipărite de Coresi. E destul să spun în primul rînd că acestea din urmă, de la apariţia lor, au constituit un centru de atracţie pentru formarea unei limbi literare unice şi că nici ele n-au apărut din nimic, ci au folosit tradiţia anterioară a literaturii populare orale.

Mai curios este cel de al doilea argument în favoarea ideii că vorbirea moldovenească este la fel de îndreptăţită cu cea muntenească : unii lingvişti ai noştri au afirmat, o dată mai mult, că limba noastră nu are dialecte, că limba noastră literară s-a format pe baza „dialectului dacoromîn”. Trebuie să spun că, dacă ar fi aşa, aceasta ar constitui o curiozitate nemaivăzută. Nu există pe lume nici o limbă de importanţa celei romîne, care să nu fie împărţită în dialecte, şi se ştie că şi limbile răspindite pe o suprafaţă mult mai mică decît a ţării noastre cunosc diferenţieri dialectale. A tăgădui existenţa dialectelor în ţara noastră înseamnă a pretinde că diversele graiuri nu sînt grupate în unităţi mai mari, că nu există particularităţi care permit să se claseze de o parte, să zicem, graiurile din Moldova, şi de altă parte cele din Muntenia. Dar atunci de ce este suficient să auzi pe cineva vorbind, ca să ştii din ce regiune este ?

Expresia „dialectul dacoromîn”, în cazul nostru, nu înseamnă nimic altceva decît *limba romînă*, căci e limpede pentru oricine că nu ne-am format o limbă literară, şi nu stăruim să o consolidăm, ca să o putem impune istroromînilor sau meglenoromînilor. Limba romînă literară nu este un dialect, ci un aspect al limbii romîne.

Formula citată în apărarea dialectului moldovenesc nu poate sta în picioare şi lucrul a apărut evident pentru toată lumea. De aceea, la sesiunea pomenită a Academiei R.P.R. s-a produs alta : în secolul al XVI-lea, cînd au apărut primele noastre tipărituri, limba romînă nu era

încă despărțită în dialecte, ea se vorbea la fel pe tot teritoriul țării. Prin urmare baza limbii noastre literare nu trebuie căutată în special în Muntenia, de vreme ce întocmai ca în Muntenia se vorbea și în celelalte regiuni. Diferențierea dialectală s-a produs mai târziu, și prin aceasta limba literară a devenit diferită atât de dialectul moldovean cât și de cel muntean. Ca dovadă poate servi faptul că diverse muntenisme nu sînt admise de limba literară.

După părerea mea, această formulă nu este cu nimic mai bună decît cea precedentă. Cum am putea oare explica faptul, unic în lume, că feudalismul ar fi menținut limba unitară pe tot teritoriul pînă aproape de sfîrșitul epocii feudale, cînd au apărut textele tipărite, iar perioada dezvoltării și ascensiunii capitalismului, cu toată răspîndirea tiparului, ar fi adus cu ea fărîmițarea limbii în dialecte, în același timp cu formarea conștiinței naționale? Cred că simpla enunțare a tezei înseamnă și respingerea ei.

De ce totuși unele muntenisme sînt respinse de limba literară? În primul rînd exemplele care s-au citat nu aparțin dialectului muntenesc în ansamblul lui, ci caracterizează numai unele graiuri. Astfel nu avem de ce să pretindem cu orice preț limbii literare să admită aceste forme. În al doilea rînd nimeni nu a susținut și nu susține că limba literară este identică cu un dialect. Spunem numai că limba literară se formează *pe baza* unui dialect, eliminînd însă din acesta anumite exagerări și admițînd în loc elemente care aparțin altor dialecte. Astfel franceza literară nu este identică cu vorbirea pariziană, italiana literară nu coincide în totul cu dialectul de la Florența și așa mai departe. După definiția lui O. Jespersen, vorbește limba literară acela pe care nu-l poți cunoaște după vorbire din ce regiune e. Limba literară devine cu timpul o normă superioară tuturor dialectelor, inclusiv celui pe baza căruia s-a format. Așa se explică faptul că în publicațiile noastre cu caracter normativ au fost eliminate o serie de particularități bucureștene. Aceasta nu împiedică totuși ca baza pe care s-a format limba literară modernă să fie vorbirea din București.

Aș spune ceva mai mult. Tocmai pentru că limba literară s-a format pe baza dialectului muntean, formele țipătoare muntenesti sînt mai bătătoare la ochi decît oricare altele. Primul dialect care se degradează și devine caracteristic pentru oamenii incuți este tocmai cel pe baza căruia s-a creat limba literară, și lucrul e explicabil. Un scriitor n-ar putea pune în gura unui erou expresii tipice pentru oamenii incuți de la periferia Bucureștiului ca *a făcutără* în loc de *au făcut* sau *picere* în loc de *picioare*, fără ca personajul să devină ridicol sau odios. Dar un erou de carte poate folosi în vorbire expresii moldovenești sau ardele-nești, fără ca prin aceasta să ne devină antipatic. În literatura franceză numai apașii folosesc pronunțări pariziene neliterare, iar cînd un personaj vorbește cu accent din altă regiune, cititorul se mulțumește să zîmbească. Explicația mi se pare simplă: în provincie se găsesc ușor intelectuali care păstrează în vorbirea lor elemente dialectale, și lucrul acesta nu supără. La București, elementele tipic locale sînt tocmai acelea

care diferențiază pe oamenii instruiți de cei înapoiți, și nici un intelectual nu-și poate permite să le folosească.

Poate considerația aceasta va izbuti să consoleze în oarecare măsură pe acei moldoveni pe care unificarea limbii literare pe bază muntească îi supără.

Cu aceasta ajung la cel de al patrulea punct al expunerii mele, și anume la critica felului cum se studiază astăzi la noi limba literară.

*

Grație condițiilor create în ultimii ani, la noi s-a dezvoltat larg studiul „limbii literare”. Există în facultăți cursuri de istoria limbii române literare, s-au publicat articole, a apărut un prim volum de studii asupra limbii literare. Problema a început să preocupe pe mai toți lingviștii români, tineri și bătrâni. Socotesc foarte utile acele articole care au discutat definirea limbii literare, situarea problemei la noi, ca și dezbaterea despre care am vorbit mai sus. Dar lucrările cu caracter concret asupra unor subiecte limitate mi se par orientate în mod nepotrivit. În ciuda faptului că se adoptă definiția largă a limbii literare, așa cum am arătat mai sus, aproape toate cursurile și lucrările care se intitulează de „limbă literară” continuă să se ocupe exclusiv de limba literaturii artistice.

Dar chiar și lucrările asupra limbii scriitorilor sînt în general altceva decît am fi în drept să ne așteptăm. Marea majoritate a cercetătorilor se mulțumesc să dreseze un inventar, un fel de catalog, de toate neologismele, arhaismele, regionalismele etc. pe care le folosește cutare scriitor. În cel mai bun caz, aceste lucrări pot fi socotite culegeri de materiale pentru a studia evoluția limbii scriitorilor. Alte lucrări cercează stilul cutărui sau cutărui scriitor. Acestea sînt pur și simplu lucrări de critică literară. Nu am nimic împotriva lor, cu condiția să nu se pretindă a fi de lingvistică. Într-o comunicare recentă, acad. Tudor Vianu a apărut teza că lucrările în care se analizează mijloacele stilistice ale unui autor aparțin lingvisticii (vezi *Limba română*, 1956, nr. 2, p. 8—25). Vreau să-mi exprim părerea și asupra acestei teze.

Trebuie să amintesc în primul rînd că nici în privința stilisticii nu există acord între toți cercetătorii. În decursul timpului s-au stabilit patru feluri de a concepe stilistica: 1. Studiul figurilor de stil, al tehnicii scrierii literare; acest studiu nu este lingvistic decît în măsura în care unele figuri de stil s-au generalizat în limbă și au pierdut calitatea de figuri stilistice. Trebuie arătat că figurile de stil se studiau și pe vremea cînd încă nu exista o lingvistică bazată pe o metodă științifică. 2. Studiul stilului individual al cutărui sau cutărui autor; acest studiu aparține și mai mult criticii literare, analizei operelor, pe care o practică numai criticii literari. 3. Studiul diferențelor afective dintre diversele moduri de exprimare: perfectul simplu are o valoare, perfectul compus alta; vocativul *domnule* nu e identic ca valoare cu vocativul *domnu* și așa mai departe. De fapt, aici nu este vorba de stilistică, ci de fonetică, vocabular și gramatică: o gramatică bună nu se poate mulțumi să

înşire diferitele forme fără a cerceta ce se exprimă cu ajutorul lor (cam la fel se pune problema pentru fonetică şi vocabular). 4. Studiul stilurilor limbii, adică al diferitelor aspecte pe care le ia limba comună, după vorbitori şi după scopul comunicării. Aşa cred că trebuie înţeleasă stilistica de către lingvişti şi numai în felul acesta merită ea să fie considerată ca un capitol aparte al lingvisticii. Se poate studia stilul juridic, stilul familiar, stilul epopeii etc.

Acad. Tudor Vianu, în articolul citat, contopeşte toate aceste moduri de a înţelege stilistica, ceea ce îi permite să susţină că lingvistul trebuie să facă stilistică literară, sub cuvânt că este obligat să studieze valoarea modurilor şi a timpurilor. Dar problemele care-l interesează pe literat sînt radical deosebite de cele care-l interesează pe lingvist, prin urmare trebuie să distingem o stilistică lingvistică (variantea marcată cu numărul 4 în înşiruirea de mai sus) şi o stilistică literară (variantele marcate cu numărul 1 şi 2).

Se observă cu drept cuvînt că între limbă şi literatură există o legătură foarte strînsă, că limba trebuie să fie studiată şi de lingvişti şi de criticii literari (acad. T. Vianu, art. cit., p. 12). Dar există şi diferenţe între punctul de vedere al unora şi al celorlalţi. În primul rînd, pentru scriitor nu poate exista exprimare fără mijloacele limbii, deci studierea acestora este esenţială pentru criticul literar. Pentru lingvist, literatura este numai unul dintre mijloacele de informare asupra limbii, un mijloc important, dar nicidecum singurul. Se pot face lucrări de lingvistică valabile fără a pune la contribuţie literatura artistică.

Lingvistul se foloseşte totuşi adesea de textele artistice, lucru normal, deoarece nimeni nu tăgăduieşte că aceste texte aparţin şi ele limbii literare. Mai mult decît atîta, pentru perioadele mai vechi ale limbii, materialul în afara limbii literaturii artistice este de multe ori sărac şi sîntem astfel constrînşi să ne limităm la textele scriitorilor. Dar cu totul altfel interpretează aceste opere lingvistul decît criticul literar. Iată exemple :

„O şoaptă este *plină de mîhnire*, buhna scoate o *plîngere singuratică* şi *duioasă*, ca o *chemare omenească*. Deşi nu lipsesc impresiile văzului, *ochiul de foc* al poienei, *fulgerul negru* al liliacului, *roata rumănă* a luminii, bucată este esenţialmente muzicală nu numai prin preponderenţa notelor auditive, dar şi prin întreaga ei organizare, cu revenirea în refren a aceleiaşi teme muzicale, acuzată de introducerea frazei finale prin conjuncţia *şi*” (acad. T. Vianu în *Limba romînă*, 1955, nr. 5, p. 12).

„În limba personajelor lui C. Făca sînt foarte numeroase formele familiare, dintre care remarcăm reducerea unor cuvinte prin dispariţia unor sunete sau a unor silabe: *du-te uită...* din *du-te de te uită*, *nu-ş cine...* pentru *nu ştiu cine*; folosirea formei *ta'to...* pentru forma literară *tată(l) tău...*” (Fl. Dimitrescu, *Limba romînă*, 1955, nr. 4, p. 31).

În primul citat, atitudinea este literară şi, după părerea mea, autorul reuşeşte să pună în lumină meritele lui Mihail Sadoveanu în ce priveşte folosirea resurselor limbii; prin urmare studiul este reuşit din punctul de vedere literar; dar cu cea mai mare bunăvoinţă nu reuşesc

să descopăr în el nici o noutate pentru evoluția limbii române, deci pentru lingvistică. În cel de al doilea text, atitudinea este lingvistică; se înregistrează câteva fapte brute, din care, ce e drept, ar fi greu să tragem vreo concluzie; dar din punctul de vedere literar nu aflăm absolut nimic, de aceea ne putem întreba întrucît este justificată extragerea celor câteva date tocmai dintr-un autor de literatură. Pentru a stabili că o anumită pronunțare exista pe la 1840, cităm pe Făca, și ne este indiferent dacă din punctul de vedere artistic cuvîntul este bine plasat în text; pentru a stabili că Sadoveanu scrie frumos, nu ne putem mulțumi să numărăm neologismele sau arhaismele, ci este indispensabil să analizăm conținutul, în primul rînd conținutul, ceea ce nu este treaba lingvistului²⁾). Limba scriitorului este un fel individual de a exprima în mod artistic realitatea, și ea nu poate fi judecată desprinsă de această realitate pe care o are de exprimat.

Ce trebuie să știe lingvistul și ce trebuie să știe criticul literar care studiază limba? Primul trebuie să cunoască toată tehnica lingvisticii, adică fonetica instrumentală, fonetica istorică, etimologia cuvintelor, formele înrudite din alte limbi etc. etc. De toate acestea în general nu are nevoie literatul. Pe el îl interesează în primul rînd conținutul operei, iar în al doilea rînd i se cere să cunoască celelalte opere literare, anterioare, contemporane și posterioare scriitorului discutat, pentru a putea stabili în ce măsură acesta este original în mijloacele de exprimare și în ce măsură a fost imitat de alții. După aceasta, tot ce are de făcut din punctul de vedere al limbii este să confrunte conținutul cu felul cum este exprimat.

De ce atunci marea majoritate a lingviștilor noștri studiază astăzi limba scriitorilor, fără să fie în stare să ne dea o analiză literară temeinică, cu alte cuvinte de ce se mulțumesc să înregistreze fapte brute din operele scriitorilor? Cred că pot da răspunsul la această întrebare.

Există la noi tendința de a se socoti că scriitorul este stăpîn absolut pe limbă (de exemplu așa gîndesc acad. G. Călinescu, acad. Cezar Petrescu), că el o preface cum vrea, de unde ideea falsă că lingvistica nu are a se ocupa decît de scriitori și, mai mult decît atîta, numai de scriitorii mari. Astfel s-a reproșat dicționarului limbii române literare contemporane faptul că, în afară de scriitorii cu reputația bine fixată, a mai folosit (în mai mică măsură) scriitorii tineri, ba chiar, lucru care

²⁾ Acad. Iorgu Iordan, în articolul citat din *Contemporanul*, îmi reproșează că „confund „limba” cu „stilul” și în același timp uit că, deocamdată, criticii noștri literari se opresc foarte din fugă asupra aspectului stilistic al autorilor studiați, și cînd sint ceva mai puțin grăbiți, ei analizează de obicei numai așa-zisele figuri de stil”.

Ce înțelege d-sa prin „stil”, se arată mai departe, în același articol: „modul de a-și exprima ideile și simțirile”, adică, de fapt, „măiestria artistică”.

Mărturisesc că nu reușesc să văd unde este „confuzia” mea: lingviștii trebuie să se ocupe de limbă, iar criticii literari, de „stil”, așa cum îl definește acad. Iorgu Iordan. Faptul că criticii noștri „se opresc din fugă” asupra acestei probleme care le aparține în întregime nu este motiv ca ea să fie studiată — prost — de lingviști. Dimpotrivă, cred că cu cît mai mult o vom prelua noi, cu atît mai mult ea va fi neglijată de cei care au datoria să o cerceteze.

a părut și mai curios, texte politice, administrative, presa cotidiană etc. S-a uitat, cum se vede, definiția limbii literare, care justifică pe de-antregul modul de lucru al redactorilor dicționarului, cel puțin în punctul care ne interesează aici. Se spunea în antichitate că Caesar nu e mai presus de gramatică. Nici scriitorul, oricât ar fi de mare, nu e mai presus de limbă. Un scriitor e mare, nu pentru că inventează idei și le exprimă prin mijloace lingvistice născocite de el, ci e mare pentru că, oglindind bine realitatea, o exprimă în mod artistic prin mijloacele existente ale limbii. Cu cât vocabularul scriitorului e mai apropiat de cel al limbii comune, cu atât mai bine. Am încercat altă dată să arăt acest lucru cu exemple din literatura noastră (în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 88—90 și mai ales în *Studii de lingvistică generală*, București, 1956, p. 49—55), dar se poate aminti și lupta lui Pușkin pentru folosirea cuvintelor simple și obișnuite (vezi R. A. Budagov, *Voprosi iazikoznania*, 1954, nr. 3, p. 58—59). Evident, aceasta nu înseamnă că scrisul trebuie să fie banal. Dar talentul scriitorului consistă nu în găsirea de cuvinte necunoscute sau neîntrebuințate, ci în îmbinarea artistică și deci nouă a celor cunoscute și folosite fără artă de toată lumea.

Se spune că Pușkin a creat limba rusă literară, că Luther a creat limba germană literară, că Eminescu este un creator de limbă. Așa să fie? Limba rusă literară exista dinainte de Pușkin. Limba română literară nu e esențial diferită între 1866 și 1889, anii activității creatoare a lui Eminescu. Luther și Pușkin au avut un mare merit din punct de vedere lingvistic, acela de a fi folosit în opera lor o limbă apropiată de a poporului. Dar chiar acest lucru arată că nu ei au creat limba.

Pușkin e considerat cel mai mare poet al Rusiei, iar Eminescu e neîntrecut la noi. E vorba de valoarea lor literară, și aceasta înseamnă că ei au folosit în chip magistral mijloacele limbii, creînd efecte artistice. Dar în aceasta nu este aproape nimic lingvistic. Să luăm un text oarecare de Eminescu și vom constata că versurile lui sînt splendide:

Va geme de patemi
Al mării aspru cînt;
Ci eu voi fi pămînt
În singurătate-mi.

Dar noi nu vorbim cum scrie Eminescu (și vorbim literar!). Mai mult: nici nu scriem ca el. Nici în stilul științific, nici în ziare, nici în texte administrative etc. nu-l imităm pe Eminescu și nu zicem *al mării cînt*, după cum nu începem o frază cu *ci*. Prin urmare, dacă Eminescu sau Pușkin ar fi produs transformări în limbă, aceasta ar fi valabil numai pentru limba literaturii artistice, nu pentru întreaga limbă literară, și ar fi în primul rînd o problemă de artă. Ceea ce distinge pe scriitorul artist de cel care scrie cărți de știință sau texte de legi și chiar de alt scriitor artist este tocmai arta. De aceea cînd studiem stilul unui scriitor nu facem operă de lingvist, ci de critic de artă. Pe lingvist îl interesează mai puțin particularitățile individuale. Limba este importantă în primul rînd ca mijloc de comunicare și numai în al doilea rînd ca material pentru expresia artistică. De aceea pe lingvist îl intere-

sează în primul rînd limba comună, vorbită și scrisă de întreaga comunitate, sau cel puțin de o categorie compactă de vorbitori. O inovație este interesantă numai dacă e adoptată de întreaga colectivitate, sau cel puțin de o mare parte a ei, pe cînd pe criticul literar îl interesează în primul rînd ce aduce nou în exprimarea artistică scriitorul studiat.

Dar oare limba literaturii artistice este într-adevăr transformată de marii scriitori? Să nu uităm că orice operă artistică trebuie să fie unică în felul ei. Dacă cineva ar scrie astăzi *al mării aspru cînt*, adică dacă ar prelua elementele artistice create de Eminescu cu materiale lingvistice, am zice că a plagiat. Eminescu e mare tocmai pentru ceea ce e unic la el, tocmai pentru că a găsit mijloace de exprimare artistică nebanuite de alții. Dar aceste mijloace rămîn patrimoniul lui, neîmpărțit cu nimeni.

De ce se spune că cutare scriitor a îmbogățit limba, că a făcut-o mai suplă, mai nuanțată și așa mai departe? În studiile care se fac la noi se arată că Anton Pann sau Vasile Alecsandri a introdus în limba noastră cutare sau cutare cuvînt. În treacăt fie zis, aceasta este o afirmație care în multe cazuri este necontrolabilă. Ceea ce putem spune cu siguranță este că dintre textele studiate de noi primul care folosește cuvîntul este al lui Pann sau al lui Alecsandri. Dar nu va fi fost cumva folosit acel cuvînt în alte texte, artistice sau nu? Nu va fi circulat în limba conversației? Cel puțin într-un caz, profesorul K. Baldinger de la Berlin a izbutit să aducă în această privință probe palpabile. Cuvîntul francez *roturier* „țăran liber“ era considerat, după examinarea limbii scriitorilor, ca o creație a secolului al XVI-lea; cercetarea documentelor juridice arată însă că cuvîntul era larg întrebuințat în limba justiției cu cîteva sute de ani mai înainte³⁾.

De fapt, cînd observăm prezența unui cuvînt în textele literare, nu studiem limba lui Pann sau a lui Alecsandri, după cum *nu-ș cine* nu aparține „limbii lui Faca“. În aceste cazuri noi studiem limba epocii, luînd informații care, întîmplător, aparțin literaturii artistice. Dacă am găsi faptele în chestiune într-un contract de închiriere, rezultatul ar fi aproximativ același. Și este a priori sigur că infinit mai multe cuvinte au fost introduse de periodicele politice, de lucrările de știință, de ordonanțele administrative, decît de Eminescu.

Se poate găsi că în ideile expuse aici există o oarecare rigiditate, o exagerare a deosebirii dintre cele două puncte de vedere (acad. Iorgu Iordan, în articolul citat din *Contemporanul*, afirmă că eu *interzic* lingviștilor să se ocupe de limba scriitorilor). Evident, lingvistul nu poate disprețui partea artistică a textelor. Numai că pentru lingvistică importanța acestei părți nu trebuie supraestimată, mai ales atunci cînd e vorba de a se studia evoluția limbii. Pentru a ne lămuri asupra acestui punct, trebuie să vedem de unde vin modificările în limbă, cine le produce și

³⁾ În *Contemporanul* din 14 decembrie 1956, acad. Iorgu Iordan îmi reproșează că, gîndind astfel, confund limba cu limba literară. De ce? Limba textelor juridice nu este literară? Și apoi e vorba aici dacă un cuvînt, indiferent cărui stil aparține, a fost creat de un scriitor sau de altcineva. Prin urmare sîntem în drept să confruntăm toate stilurile limbii între ele.

pentru ce. Nu cumva este adevărat că progresul în limbă îl aduc tocmai scriitorii, așa cum se afirmă deobicei? În orice caz, de la acest punct de vedere nemărturisit pornesc astăzi mai toate cursurile și lucrările care studiază limba noastră literară. De aceea limba literară se reduce la limba scriitorilor și de aceea pe lingviștii noștri îi interesează elementul individual, personal, în limba scriitorilor.

Acest mod de a vedea este reprezentat pe față de unele școli apusene. Este vorba în primul rând de așa-numita „școală idealistă“ a lui K. Vossler. În teoria acestuia, istoria limbii este de fapt istoria limbii literaturii artistice. Gramatica aparține istoriei stilisticii și literaturii, care depinde de spiritul limbii, de „geniul“ ei. Totul pornește de la individ, și nu de la orice individ, ci numai de la cei mai talentați. Încă mai individualist este prezentată situația de școala numită „neolingvistică“, al cărei reprezentant extremist este astăzi G. Bonfante. Acesta declară fără echivoc că limba nu aparține colectivităților, ci e creată de indivizi și aparține marilor personalități și regilor (!), iar poporul nu are nici un rol în materie de limbă (după A. V. Desnițkaia, *Voprosi izučeniia rodstva indoeuropeiskih iazikov*, Moscova-Leningrad, 1955, p. 191; vezi și V. V. Vinogradov, *Voprosi iazikoznaniia*, 1955, nr. 1, p. 84). De unde scot „regii“ inovațiile în limbă? bine înțeles, din propria lor fantezie. Nu mai e nevoie să insist asupra caracterului idealist al concepției.

Dacă cunoaștem aceste teorii, vedem de unde vine felul în care lingviștii noștri studiază limba literară. Nu interesează colectivitatea, masele, ci câțiva artiști talentați, care creează limba. Este cultul personalității în plin, și tocmai într-un domeniu în care individul a contat întotdeauna puțin. Nu există limbă de unul singur, limba există pentru alți oameni și numai prin aceasta există și pentru mine, așa cum ne-au arătat în chip magistral Marx și Engels (*Ideologia germană*, București, 1956, p. 27). O inovație lingvistică este fără nici o valoare când ceilalți nu sînt pregătiți să o primească. Dacă vrei, poți să-ți faci haine, casă, mîncare așa cum nu le convine altora, dar dacă vorbești într-un fel care nu intră în înțelegerea colectivității, e mai rău decît dacă ai tăcea: lumea te consideră nebun, și nu fără dreptate.

Inovațiile în limbă, fiind totdeauna pregătite, nu aparțin exclusiv celui care le-a pronunțat înția oară, ci, în mare măsură, celor care le acceptă. Și dacă nici în altă parte nu este de admis cultul personalității, apoi de problemele limbii nici nu trebuie să se apropie.

LEI 1

2/4h